

1924 წლის ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება საქართველოში (ახალი საარქივო მასალები)

შესავალი

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ უმძიმესი მდგომარეობა შეიქმნა. ფორმალურად ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს „საქართველოს რევოლუციური კომიტეტი“ („რევკომი“) წარმოადგენდა (ითავსებდა საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და განმკარგულებელ ფუნქციებს), სინამდვილეში კი ქვეყნის მართვას რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტი (მდივანი სერგო ორჯონიკიძე) ახორციელებდა. საქართველოში რევკომის ერთადერთ დასაყრდენ ძალას საბჭოთა რუსეთის XI წითელი არმია წარმოადგენდა.

რევკომის 1921 წლის 25 თებერვლის დადგენილებით „საგანგებო-საგამომძიებლო კომისია“ შეიქმნა, რომელსაც განუსაზღვრელი უფლებები გააჩნდა, ის საბჭოთა ხელისუფლების პოლიტიკური ოპონენტების დაპატიმრებას ახორციელებდა.

ბოლშევიკები გეგმავდნენ შეეკრიბათ საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრები, რომლებიც უნდობლობას გამოუცხადებდნენ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას (როგორც გრიგოლ ვეშაპელი აცხადებდა, დიომიდე თოფურიძემ მიმართა კიდეც სერგო ქავთარაძეს, შეგვკრიბეთ და მთავრობას უნდობლობას გამოვუცხადებთო) (ფონდი 2122: 1-2), თუმცა, მათ ეს ვერ შეძლეს, ამიტომაც, რევკომმა 1921 წლის 24 მარტის დეკრეტით საქართველოს დამფუძნებელი კრება დაშლილად გამოაცხადა (ფონდი 281: 18). საბჭოთა ხელისუფლებამ პოლიტიკურ პარტიებს გაზეთის გამოცემას ნებაც კი არ მისცა (ამ უფლებით მხოლოდ თედო ღლონტის ჯგუფი სარგებლობდა) (ფონდი 2117: 1-18).

გარდა პოლიტიკური პარტიებისა, უმძიმეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა საზოგადოების ყველა ფენის წარმომადგენელი (მათ შორის მუშები), რამაც ქვეყანა შეიარაღებულ აჯანყებამდე მიიყვანა.

აღნიშნულ სტატიაში გვსურს, ახალი საარქივო მასალების საფუძველზე, ფართო საზოგადოებას გავაცნოთ 1924 წლის აჯანყების უცნობი დეტალები.

მეთოდი

სტატიაში გამოყენებულია ისტორიულ-შედარებითი შინაარსობლივი ანალიზის მეთოდები.

შედეგები

სტატიაში ნაჩვენებია თუ როგორ მივიდა საქართველო 1924 წლის ანტისაბჭოთა აჯანყებამდე და რა მასშტაბი მიიღო ხელისუფლების მხრიდან განხორციელებულმა პოლიტიკურმა რეპრესიებმა.

მსჯელობა

პირველ ეტაპზე გაწყდა ყოველგვარი კავშირი საქართველოდან ემიგრირებულდაქვეყანაშიდარჩენილპოლიტიკოსებსშორის. ემიგრირებულებმა არ იცოდნენ, თუ რა ბედი ეწია საქართველოში პოლიტიკურ პარტიებს. საქართველოს ემიგრანტული მთავრობის გადაწყვეტილებით, ოსმალეთში „პოლიტიკური კომისია“ შეიქმნა ნოე ხომერიკის თავმჯდომარეობით, კომისიაში შედიოდნენ სოციალ-დემოკრატები, სოციალისტ-ფედერალისტები და ეროვნულ-დემოკრატები. პოლიტიკურმა კომისიამ გადაწყვიტა ბიულეტენების ბეჭდვა და საქართველოში გავრცელება დაეწყო (ფონდი 2122: 1-2).

რევკომის მიზანი ქართული პოლიტიკური პარტიების დაშლა-განადგურება იყო. საქართველოს საგანგებო კომისიაში შეიქმნა მესამე და მეოთხე ქვეგანყოფილებები, რომლებიც შესაბამისად, მემარჯვენე და მემარცხენე პარტიების წინააღმდეგ მოქმედებდნენ (ენდელაძე: 66). ხელისუფლებამ მოახერხა ყველა პოლიტიკურ პარტიაში აგენტების შეგზავნა, რომელთა მეშვეობით ფლობდა უტყუარ ინფორმაციას თითოეულ პარტიაში მიმდინარე პროცესებზე. დაიწყო ოპოზიციური პოლიტიკური პარტიების ე. წ. „თვითლიკვიდაციის“ პროცესი (ჯიქია: 44). პარტიები იძულებული გახდნენ იატაკქვეშეთში გადასულიყვნენ.

საბჭოთა ხელისუფლებამ ე. წ. „გამძევებელი“ კომისია შექმნა, რომლის მიზანს არასასურველი პირების ქვეყნიდან გაძევება შეადგენდა. იყო შემთხვევები, როდესაც გაძევებამისჯილი პირები საქართველოს რომელიმე საპყრობილეში ჩასმას და ქვეყანაში დატოვებას ითხოვდნენ, თუმცა, უშედეგოდ (ჯიქია: 45).

ქვეყნიდან გაძევების გარდა არსებობდა გაძევების უფრო დაბალი საფეხური - გაძევება საცხოვრებელი ადგილიდან ქვეყანაში ცხოვრების უფლებით. ამ შემთხვევაში გაძევების გადაწყვეტილებას ადგილობრივი აღმასრულებელი კომიტეტები იღებდნენ, თუმცა, ამ პროცესმა ისეთი მასშტაბი მიიღო, რომ საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ალექსანდრე გეგეჭკორი იძულებული გახდა მიემართა მაზრებისა და ქალაქების აღმასრულებელი კომიტეტებისათვის, რათა მსგავსი თვითნებობა აღკვეთილიყო (ფონდი 296: 33).

რეპრესიების სუსხი შეეხო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსაც და 4000 სტუდენტიდან 1200 გარიცხეს (ქვანია: 55). დააპატიმრეს პროფესორ-მასწავლებლების ნაწილი, რამაც სასწავლო პროცესი შეაფერხა. ამის გამო, რექტორი, პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი იძულებული იყო თხოვნით მიემართა საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარისთვის, რათა მისი თანამშრომლები თავდებით გაეთავისუფლებინათ (ფონდი 600: 3-5).

დაწესდა ცენზურა, მათ შორის თეატრში და ზოგიერთი სპექტაკლი („ღალატი“, „სამშობლო“ და სხვა) აკრძალეს, ვინაიდან მაყურებელში პატრიოტული გრძნობების გაღვივებას იწვევდა (ფონდი 2122: 11-16).

1922 წლის 23 მაისს საბჭოთა ხელისუფლებამ 26 მაისის აღნიშვნა აკრძალა და საქართველოს დამოუკიდებლობის დღედ 25 თებერვალი დააწესა

(ფონდი 2117: 13). შესაბამისად, 24 მაისიდან მკაცრი ზედამხედველობა დაწესდა, რათა 26 მაისის აღნიშვნა არ მომხდარიყო. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ქუთაისის მაზრის მუშათა, გლეხთა და წითელარმიელთა დეპუტატების საბჭოების აღმასრულებელი კომიტეტის ბრძანება, რომელიც ფინანსურ სანქციებს ითვალისწინებდა იმ პირთა მიმართ, რომლებიც თავიანთ სამრეწველო-სავაჭრო დაწესებულებებს (დუქნები, მაღაზიები, სახელოსნოები, რესტორნები, ღვინის სარდაფები) 24 მაისის ვადაზე ადრე დაკეტავდნენ ან საერთოდ არ გააღებდნენ. აღრიცხვას მილიციელები ახდენდნენ. დაჯარიმებული პირები სამ კატეგორიად იყოფოდა. ჯარიმის შვიდი დღის ვადაში გადაუხდელობის შემთხვევაში საქონლის კონფისკაცია უნდა მომხდარიყო (ფონდი 296: 266).

1921 წლის 5 ივლისს თბილისში, ნაძალადევის თეატრში იოსებ ჯუღაშვილმა (სტალინმა) საჯარო მოხსენება წაიკითხა თემაზე „საქართველოს სოვეტიზაცია“ (ფონდი 2118: 25). მომხსენებელს არაერთხელ შეაწყვეტინეს სიტყვა, მაშინ, როდესაც ალექსანდრე დგებუაძესა და ისიდორე რამიშვილს ოვაციებით შეხვდნენ (ფონდი 2117: 1-1ა).

ეს დემარში საბჭოთა ხელისუფლებამ ქართველ ერს არ აპატია და მასობრივი დაპატიმრებები დაიწყო, თბილისში 100-მდე სოციალ-დემოკრატი დააპატიმრეს (ფონდი 2117: 8-21).

საპრობილეებში სრული განუკითხაობა სუფევდა, იყო შემთხვევები, როდესაც მეტეხის ციხის უფროსმა - შულმანმა პატიმრების მისამართით რევოლუერიდან რამდენჯერმე გაისროლა იმიტომ, რომ ისინი „მხოლოდ შენ ერთს“ მღეროდნენ. მეტეხის ციხეში მყოფმა 117-მა პატიმარმა (სპირიდონ კედი, გიორგი ლასხიშვილი, სამსონ ფირცხალავა, სამსონ დადიანი და სხვები) საქართველოს რევკომის თავმჯდომარეს, საგანგებო კომისიის თავმჯდომარესა და იუსტიციის სახალხო კომისარს წერილით მიმართეს, რათა მომხდარზე დაუყოვნებლივი გამოძიება დაწყებულიყო და ციხის უფროსი დაესაჯათ (ფონდი 2117: 38).

1921 წლის 24 ოქტომბერს, დილის 10 საათზე თბილისის მუშათა დელეგაცია საქართველოს რევკომის შენობაში გამოცხადდა, რათა თავმჯდომარისთვის, ბუდუ მდივანისთვის პეტიცია წარედგინა. ბუდუ მდივანმა დელეგაცია ხუთი საათი ალოდინა, შემდეგ კი დელეგაციის წევრებს განუცხადეს, რომ რევკომის თავმჯდომარესთან შეხვედრა მხოლოდ მომდევნო დღის დილის საათებში მოხერხდებოდა, თუმცა დელეგაციის წევრები იქვე დააპატიმრეს (ფონდი 2117: 8), ჩამოართვეს პეტიცია და ორი დღე-ღამე სარდაფში გამოკეტეს, შემდეგ კი მეტეხის ციხეში გადაიყვანეს (ფონდი 2117: 19).

პეტიციაში შემდეგი მოთხოვნები იყო დაყენებული:

- „1. დამოუკიდებელ საქართველოს შელახულ უფლების აღდგენა.
2. ქართული ენის დაცვა.
3. რუსის ჯარის გაყვანა.
4. მუშათა ორგანიზაციების, არჩევნების, სიტყვის, კრების, პრესის თავისუფლება, პიროვნების და ბინის ხელშეუხებლობა.
5. რომ შიმშილით არ დაიხოცოს მუშათა ოჯახები, მუშების ნივთიერ მდგომარეობის გაუმჯობესება.

6. მუშების დათხოვნა და უცხოეთში გადასახლების შეჩერება. უცხო მოხელეების ეროვნული ძალადობის მოსპობა.

7. სოფლებში დამსჯელი რაზმების მოქმედების შეჩერება და

8. პოლიტიკურ ტუსალების და დევნილების განთავისუფლება“.

განცხადებას ხელს 5132 მუშა აწერდა (ფონდი 2117: 8).

1921 წლის 3 ნოემბერს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და პოლიტექნიკური ინსტიტუტის სტუდენტებმა კრება ჩაატარეს, რომელსაც 2000 სტუდენტი ესწრებოდა. ისინი მუშათა დელეგაციის წევრების დაპატიმრებით აღშფოთებულები იყვნენ (ფონდი 2117: 18).

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და პოლიტექნიკური ინსტიტუტის სტუდენტებმა სათანადო წერილით მსოფლიოს უნივერსიტეტების სტუდენტებს მიმართეს, რომელშიც საუბარი იყო საქართველოს რევკომის მიერ მუშათა დელეგაციის დაპატიმრებისა და კრებაზე მიღებული დადგენილების შესახებ (ფონდი 2117: 18).

საქართველოს რევკომის 1921 წლის 15 აპრილის დეკრეტით ეკლესია სახელმწიფოს, სკოლა კი ეკლესიას გამოეყო. ეკლესიას კერძო საკუთრების ფლობის უფლება წაერთვა და სკოლებში საღვთო სჯულის სწავლება აიკრძალა (ფონდი 281: 38).

ხელისუფლების მიერ პროვოცირებული ახალგაზრდები ხშირად შეურაცხყოფდნენ მლოცველებს, აშინებდნენ იარაღით, შობის დღესასწაულზე თოფით იჭრებოდნენ ეკლესიაში, ეხებოდნენ ხატებს, ეკლესიაში ყრიდნენ ანტირელიგიური შინაარსის პროკლამაციებსა და პლაკატებს (ფონდი 516: 513).

ადგილობრივი რევკომებისა და მათი წარმომადგენლების მხრიდან სასულიერო პირების შეურაცხყოფამ იმდენად მასიური სახე მიიღო, რომ საქართველოს სსრ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი იძულებული იყო სპეციალური ცირკულიარით მიემართა ყველა სამაზრო რევკომის ხელმძღვანელისთვის, რომ შეეწყვიტათ აღნიშნული ქმედება, რადგან ის ძირს უთხრიდა საბჭოთა ხელისუფლების პრესტიჟს (ფონდი 296: 9).

სასულიერო პირების დაპატიმრება ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა, ამასთან, ისინი თვეობით ელოდებოდნენ ბრალის წარდგენას. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ქუთათელი მიტროპოლიტის - ნაზარის (ლექავა), თბილისის ყოფილი სამხედრო ტაძრის და ნიკოლოზის ეკლესიის წინამძღვარის, დეკანოზ ანტონ თოთიბაძის, თბილისის ქაშუეთის წმინდა გიორგის ეკლესიის წინამძღვარის, დეკანოზ კალისტრატე ცინცაძისა და თბილისის დიდუბის ეკლესიის წინამძღვრის, დეკანოზ იოსებ მირიანაშვილის მიმართვა საქართველოს სსრ უზენაესი სასამართლოს ბრალმდებელს, რომელშიც ისინი ითხოვდნენ ბრალის დროულად წაყენებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში შიმშილობის დაწყებით იმუქრებოდნენ (ფონდი 516: 108-109).

აგიტაცია-პროპაგანდის გამგეები საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებას სიხარულით ატყობინებდნენ, რომ ზოგიერთ მაზრაში ყველა ეკლესია-მონასტერი დაიკეტა. როგორც ისინი იუწყებოდნენ, მღვდლებმა ანაფორა გაიხადეს, გაიპარეს და თვითონ გამოდიოდნენ ეკლესია-მონასტრების დანგრევის აგიტაციით (ფონდი 600: 50).

დასანგრევი ეკლესია-მონასტრების სიაში შეტანილი იყო მოწამეთას მონასტერი. საბედნიეროდ, ივანე ჯავახიშვილის, გიორგი ჩუბინაშვილისა და სარგის კაკაბაძის ძალისხმევით მონასტერი და მასთან არსებული კოშკები დანგრევას გადაურჩა (ფონდი 600: 43-44).

სამწუხაროდ დანგრევას ვერ გადაურჩა ქუთაისის საკათედრო ტაძარი (სობორო), მიუხედავად იმისა, რომ 1924 წლის 22 მაისს საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებას სათანადო თხოვნით ქუთათელმა მიტროპოლიტმა ნაზარიმ (ლეჟავა) მიმართა (ფონდი 296: 65-66).

1923 წლის 20 აპრილს ხელისუფლების წარმომადგენლებმა ნაქერალის მთიდან დაბა ტყიბულში „ცხრა ჯვარი“ ჩამოიტანეს და სპეციალურად შეკრებილ მიტინგზე „გაასამართლეს“ (ფონდი 296: 9).

საქართველოს საგანგებო კომისიაში არსებულ მესამე ქვეგანყოფილებას საქართველოს მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიაზე და სასულიერო პირებზე კონტროლის დაწესება ევალებოდა. საქართველოს საგანგებო კომისია სასულიერო პირების დევნა-შევიწროების პარალელურად მათ კომპრომეტირებას ეწეოდა. საგანგებო კომისიის თანამშრომლების მიერ შეთითხნილი პასკვილები პრესის ფურცლებზე იბეჭდებოდა (ენდელაძე: 58-66). კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსისა და სასულიერო პირების მიმართ მიმდინარეობდა აგენტურული ინფორმაციის შეგროვება კოდური სახელით „სვიატოი“. ამ ცნობების მიხედვით ხელისუფლებისთვის ცნობილი გახდა, რომ კათოლიკოს-პატრიარქი ამბროსი (ხელაია) კომუნისტებს ანტიქრისტიანულ, გამყიდველურსა და იუდეურ ეძახდა (ფონდი 600: 49ა).

1922 წლის 7 თებერვალს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ამბროსიმ, საკათალიკოსო საბჭოს წევრებთან ერთად მემორანდუმში შეიმუშავა და გენუის საერთაშორისო ეკონომიკურ კონფერენციას გაუგზავნა.¹ მემორანდუმში დეტალურად იყო აღწერილი საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკური რეპრესიები და საქართველოს მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიაზე განხორციელებული ძალადობრივი ფაქტები. პატრიარქი იმედს გამოთქვამდა, რომ: „მაღალპატივცემული კონფერენცია, რომელსაც მიზნათ დაუსახავს გაარკვიოს უდიდესი პრობლემები კაცობრიობის ცხოვრებისა და დაამყაროს ქვეყანაზე სამართლიანობა და თავისუფლება, არ უგულებელჰყოფს პატარა საქართველოს ელემენტარულ მოთხოვნილებას, დღეს ჩემის პირით წარმოთქმულს, და დაიხსნის მას ძალმომრეობისა და სამარცხვინო მონობის კლანჭებიდან“ (ფონდი 516: 132-133).

კათოლიკოს-პატრიარქის მემორანდუმის ტექსტი 1922 წლის 5 მაისს გენუის გაზეთ „კაფარაში“ დაიბეჭდა (ფონდი 600: 39). 2 ივნისს კათოლიკოს-პატრიარქი იძულების წესით საპატრიარქო რეზიდენციიდან გამოასახლეს, 23 ივნისს რეზიდენცია და პატრიარქის სამუშაო ოთახები დალუქეს, წაიღეს როგორც საეკლესიო, ისე საერო დანიშნულების ნივთები (ვარდოსანიძე: 37-44).

1 გენუის საერთაშორისო ეკონომიკური კონფერენცია 1922 წლის 10 აპრილიდან 19 მაისის ჩათვლით მიმდინარეობდა.

22 ივნისს საბჭოთა ხელისუფლებამ კათოლიკოს-პატრიარქის მიერ გენუაში გაგზავნილი მემორანდუმი განიხილა და დაასკვნა, რომ ეს ნაბიჯი ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართულ პროვოკაციულ ნაბიჯს წარმოადგენდა, რომლის მიზანი საბჭოთა წყობილების დისკრედიტაცია იყო (ფონდი 600: 45).

1924 წლის 10 მარტიდან 19 მარტის ჩათვლით კათოლიკოს-პატრიარქისა და საკათალიკოსო საბჭოს წევრების სასამართლო პროცესი მიმდინარეობდა. ბრალდებულებს გენუაში გაგზავნილი მემორანდუმის გარდა მცხეთისა და სიონის ტაძრების განძეულობის დამალვას ედავებოდნენ.

თავიდან სასამართლომ კათოლიკოს-პატრიარქსა და საკათალიკოსო საბჭოს წევრებს სასჯელის უმაღლესი ზომა, სიკვდილით დასჯა შეუფარდა, თუმცა მხედველობაში მიიღო განსასჯელთა ასაკი და ის, რომ თითქოს ისინი მოსახლეობაში ავტორიტეტით არ სარგებლობდნენ, მათ ცნეს საბჭოთა ხელისუფლება და ამ უკანასკნელისთვის საშიშროებას არ წარმოადგენდნენ და მათ სხვადასხვა ვადით პატიმრობა მიუსაჯა (ფონდი 516: 245-248).

მასიურად მიმდინარეობდა მაზრებში მუნიციპალიზაციის პროცესი, რომლის დროსაც სახლებს ართმევდნენ შეძლებულ პირებს, ყოფილ თავადაზნაურებს და სხვადასხვა დაწესებულებებს გადასცემდნენ (ფონდი 3: 1-2).

სახელმწიფო დაწესებულებები გაივსო არაქართველი, ჩამოსული პირებით, ამიტომაც საქმისწარმოება ძირითადად რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა (ფონდი 296: 177).

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დანიშნული საბჭოს არჩევნები სრული ფიქცია იყო, მას ბოიკოტი გამოუცხადეს პოლიტიკურმა პარტიებმა. არჩევნებში, გარდა კომუნისტებისა, მხოლოდ თედო ღლონტის ჯგუფი მონაწილეობდა (ფონდი 2117: 1-14).

1921-1922 წლებში სვანეთსა და კახეთ-ფშავ-ხევსურეთში ადგილი ჰქონდა ანტისაბჭოთა ეროვნულ აჯანყებებს, თუმცა, ლოკალურობის გამო, ისინი მარცხით დამთავრდა.

1921 წლის მაისის დამლევს, კოორდინაციის მიზნით, ქართულ ოპოზიციურ პოლიტიკურ პარტიებს შორის მოლაპარაკებები დაიწყო. ინიციატივა სოციალ-დემოკრატებიდან მოდიოდა. ეროვნულ-დემოკრატები კოალიციური მთავრობის ჩამოყალიბებას მოითხოვდნენ, რომელიც სოციალისტებისა და არასოციალისტებისგან თანაბარი რაოდენობით უნდა დაკომპლექტებულიყო (ფონდი 2117: 1-18).

სოციალ-დემოკრატები მოითხოვდნენ ძველი სამოქალაქო დასამხედრო უწყებების სრულ რესტავრაციას როგორც ცენტრში, ისე პროვინციაში. ისინი ამას შემდეგნაირად ასაბუთებდნენ: 1. ქართველმა ერმა მანდატი სოციალ-დემოკრატებს მისცა, საქართველოში რევოლუცია არ მომხდარა, მოხდა ქვეყნის დაპყრობა გარეშე ძალის მხრიდან; 2. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებას მხარს უჭერდნენ ევროპის ქვეყნები. ახალი მთავრობის ჩამოყალიბების შემთხვევაში კი ეს მხარდაჭერა დაიკარგებოდა (ფონდი 2117: 8-21).

სოციალ-დემოკრატების ეს მოთხოვნა სხვა პოლიტიკური პარტიებისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა.

1922 წლის 20 მარტს საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის პლენუმზე რვაპუნქტიანი დადგენილება მიიღეს, რომლის მიხედვით, პარტიეტულ საწყისებზე ინტერპარტიული ბიურო უნდა დაარსებულიყო, რომელიც პოლიტიკურ საკითხებზე მუშაობას თავის თავზე აიღებდა, იქნებოდა მუდმივ კოორდინაციაში ემიგრანტულ მთავრობასთან და ამ უკანასკნელისგან ფინანსურ დახმარებას მიიღებდა. ამ ორგანოს პრეზოგატივა თავდაცვის საბჭოს შექმნა იქნებოდა, რომელშიც უმრავლესობას სოციალისტები დაიკავებდნენ, თავმჯდომარე კი აუცილებლად სოციალ-დემოკრატი უნდა ყოფილიყო; ინტერპარტიული ბიურო აღდგენილად გამოაცხადებდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციას, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიერ მიღებულ კანონებს, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს; ჩამოყალიბდებოდა კოალიციური მთავრობა იმავე პრინციპით, როგორც თავდაცვის საბჭო. დამფუძნებელი კრების დათხოვნიდან არა უგვიანეს ოთხი თვისა უნდა დანიშნულიყო პარლამენტის არჩევნები.

დადგენილების მეექვსე მუხლის მიხედვით საქართველოს დამფუძნებელ კრებას უნდა შეექმნა კომისია, რომელიც საბჭოთა რუსეთ-საქართველოს 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომთან დაკავშირებულ საკითხებს შეისწავლიდა. ამ მოთხოვნას ეროვნულ-დემოკრატიები აყენებდნენ და სოციალ-დემოკრატიული პარტია იძულებული იყო ეს მოთხოვნა დაეკმაყოფილებინა (ფონდი 2117: 12-13; ფონდი 284: 26-30).

ამდენად, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პლენუმზე მიღებულ დადგენილებაში დიდწილად აისახა სხვა პარტიების მიერ წამოყენებული მოთხოვნები და, აქედან გამომდინარე, ამ დადგენილებას შეიძლება კომპრომისული ვუწოდოთ.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის შეთავაზება მისაღები აღმოჩნდა დანარჩენი პოლიტიკური პარტიებისთვის. შესაბამისად, საერთო მიზნის მისაღწევად, საქართველოს ხუთი წამყვანი პოლიტიკური პარტია გაერთიანდა: საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია, საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია, საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია (ესერთა პარტია) და საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიას ჩამოშორებული ჯგუფი „სხიველები“ (დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატიები). ამ პოლიტიკურმა პარტიებმა ინტერპარტიული ორგანიზაცია „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“ („დამკომი“), იგივე „პარტიეტული კომიტეტი“ შექმნეს. დამკომში პოლიტიკურ პარტიებს თითო წარმომადგენელი ჰყავდათ. დამკომის უმთავრესი მიზანი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა იყო. კომიტეტში საკითხები კონსესუსით წყდებოდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის პირველი თავმჯდომარე გიორგი (გოგიტა) ფაღავა გახდა, შემდეგ - ნიკოლოზ ქარცივაძე, ბოლოს კი - კონსტანტინე (კოტე) ანდრონიკაშვილი. დამკომს დაექვემდებარა „სამხედრო ცენტრი“, რომელიც დამკომის მიერ მიწოდებულ სამხედრო ინფორმაციას ამუშავებდა. სამხედრო ცენტრის ჩავარდნის შემდეგ (მისი თხუთმეტი ოფიცერი დახვ-

რიტეს) მისი ფუნქცია „სამხედრო კომისიამ“ იკისრა, რომლის მუშაობას ემიგრაციიდან საქართველოში საგანგებოდ ჩამოსული სოციალ-დემოკრატი ნოე ხომერიკი ხელმძღვანელობდა.

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა მთელი საქართველო სამოქმედო ზონებად დაყო და რეგიონებში თავისი წარმომადგენლები დანიშნა. საქართველოს რეგიონებში იატაკქვეშეთში მომუშავე პოლიტიკური პარტიები როგორც დამკომთან, ისე ერთმანეთთან კავშირში იმყოფებოდნენ.

დამკომის ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავი ჩრდილო კავკასიელებთან და აზერბაიჯანელებთან ერთად ანტისაბჭოთა აჯანყების ორგანიზება იყო. ამ მიზნით სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ ბაქოში ევტიხი სალუქვაძე მიაველინა. სალუქვაძე ალა-ალი იუსუფ-ზადეს შეხვდა. 1923 წლის ნოემბერში ეს უკანასკნელი თბილისში ჩამოვიდა და გოგიტა ფაღავას შეხვდა, რომელმაც ის ნოე ხომერიკს დააკავშირა. ხომერიკმა იუსუფ-ზადეს აჯანყებაში ჩართვა შესთავაზა, თუმცა ამ უკანასკნელს აჯანყებაში აზერბაიჯანის ჩართვა ექვს თვეზე უფრო ადრე შეუძლებლად მიაჩნდა. იუსუფ-ზადე ქართველებისგან მატერიალურ დახმარებას ითხოვდა. 1923 წლის 9 ნოემბერს საგანგებო კომისიამ ნოე ხომერიკი დააპატიმრა, 1924 წლის თებერვალში - ევტიხი სალუქვაძე და იუსუფ-ზადე, მოგვიანებით კი - გოგიტა ფაღავა. ამის შემდეგ დამკომის კავშირი აზერბაიჯანთან გაწყდა (კირთაძე: 322-323).

1923 წლის სექტემბერში სამხედრო კომისიის დავალებით გიორგი წინამძღვრიშვილი კონსტანტინე ყარანგოზაშვილთან ერთად ჩეჩნეთში ალი მიტაევთან შესახვედრად გაემგზავრა. ეს უკანასკნელი მზად იყო აჯანყებაში ჩართულიყო და რამდენიმე ათასი მეზომლის გამოყვანის პირობასაც დებდა, ოღონდ ის საქართველოდან 50 ოფიცრის ინსტრუქტორად გაგზავნას მოითხოვდა. 1924 წლის თებერვალში საგანგებო კომისიამ გიორგი წინამძღვრიშვილი დააპატიმრა, მალევე დააპატიმრეს ალი მიტაევიც. ამის შემდეგ ჩრდილო კავკასიელებთან კავშირი გაწყდა (კირთაძე: 153-327).

ჯერ კიდევ არსებობდა ჩრდილოეთ კავკასიელებთან და აზერბაიჯანელებთან კავშირი, როდესაც 1924 წლის 2 თებერვალს ნოე რამიშვილმა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს წერილი გამოუგზავნა, რომელშიც კავკასიის მასშტაბით ანტისაბჭოთა ეროვნულ აჯანყებაზე საუბარი. როგორც ნოე რამიშვილი აღნიშნავდა, აჯანყება მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა გამართლებული, თუ მასში ჩრდილო კავკასიელები და აზერბაიჯანელები ჩაერთვებოდნენ. ასეთ შემთხვევაში სომხები იძულებული გახდებოდნენ თვითონაც მიეღოთ აჯანყებაში მონაწილეობა. ნ. რამიშვილის აზრით, თუ აზერბაიჯანელები აჯანყდებოდნენ, მაშინ მათ ოსმალეთი დაიცავდა და ეს უკანასკნელი იძულებული გახდებოდა ემოქმედა საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ (ფონდი 2130: 28-29). თუმცა, საგანგებო კომისიის აგენტურული ქსელის წყალობით კავკასიის მასშტაბით ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყების ორგანიზება ვერ მოხერხდა.

1924 წლის 8 მაისს საქართველოს ემიგრანტული მთავრობა დამკომს ატყობინებდა, რომ აჯანყებისათვის შესაფერისი მომენტი ერთი წუთითაც არ უნდა გაეშვათ ხელიდან. 2 ივნისს დამკომის მიერ ემიგრანტულ მთავრობასთან გაგზავნილ საპასუხო წერილში აღნიშნულია,

რომ აჯანყებისთვის მოსამზადებელი ტექნიკური სამუშაო კარგად იყო შესრულებული. დამკომი ემიგრანტულ მთავრობას აჯანყების ორგანიზებისთვის (იგულისხმება კავკასიის მასშტაბით) 25 000 ლირის გამოგზავნას თხოვდა. „დრო კი მიდის და უნდა გითხრათ, რომ თუ ამ გარემოების გამო ჩვენ გავუშვით ხელსაყრელი მომენტი, დაშვებული იქნება უსაშინელესი დანაშაული ერისა და ისტორიის წინაშე“ - აღნიშნული იყო წერილში (2130: 4-5). ეს იმას ნიშნავს, რომ ემიგრანტული მთავრობა და დამკომი კვლავაც აყენებდნენ დღის წესრიგში აჯანყებაში ჩრდილო კავკასიელებისა და აზერბაიჯანელების ჩართვას, თუმცა ეს ვერ მოხერხდა.

დამკომმა აჯანყების თარიღად 1924 წლის 28-29 აგვისტოს ღამის 2 საათი დანიშნა. საქართველოს საგანგებო კომისია ფლობდა ინფორმაციას მოსალოდნელი აჯანყების შესახებ. 1924 წლის 28 აგვისტოს საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარემ, ეპიფანე კვანტალიანმა აჭარის საგანგებო კომისიას, აფხაზეთის საგანგებო კომისიას და ყველა პოლიტიკურ უფროსს გაუგზავნა შეტყობინება, რომ ანტისაბჭოთა პოლიტიკურ პარტიებს განზრახული ჰქონდათ შეიარაღებული გამოსვლის მოწყობა საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. შესაბამისად, ე. კვანტალიანი ზემოთ ხსენებულ ორგანოებს ნებას რთავდა მასობრივი რეპრესიული ღონისძიებები განეხორციელებინათ, ემოქმედათ საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) სამაზრო კომიტეტებთან ერთად, ინფორმაციები დაშიგრული ტექსტით საქართველოს საგანგებო კომისიისათვის ეცნობებინათ.

სამწუხაროდ, ჭიათურაში აჯანყება დაგეგმილზე ერთი დღით ადრე დაიწყო,² რამაც საბჭოთა ხელისუფლებას საშუალება მისცა სასტიკი მეთოდებით ჩაეხშო აჯანყება ჭიათურაში. საქართველოს დანარჩენ ქალაქებსა და სოფლებში მყოფმა აჯანყებულებმა ჭიათურის ნაადრევი გამოსვლის შესახებ არაფერი იცოდნენ, ამიტომ მათ აჯანყება დანიშნულ დროს დაიწყეს. აჯანყებულებმა მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს და საქართველოს მთელ რიგ რაიონებში დაამხეს ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლება და ძალაუფლება ხელში აიღეს. ზოგიერთ რაიონში, მაგალითად ბაღდათის რაიონში აჯანყებაში მასიურად ჩაერთვნენ სახელმწიფო მოხელეები, მათგან ზოგიერთი ხელმძღვანელის როლსაც კი ასრულებდა. მიუხედავად ამისა, აჯანყებულებმა ვერ გაუძლეს ჭარბი ძალების შემოტევას და საბოლოოდ დამარცხდნენ... (ფონდი 296: 1-2).

1924 წლის აჯანყება მოხდა შემდეგ ადგილებში: ზუგდიდის მაზრა (წალენჯიხა, ლია, დარჩელი, ხობი, ჩხოროწყუ, ხიბულა), სენაკის მაზრა (ახალი სენაკი, აბაშა, მარტვილი), ქუთაისის მაზრა, შორაპნის მაზრა (ჭიათურა, შორაპანი, ჩხარი, ვანი, ბაღდათი), ოზურგეთის მაზრა (ჩოხატაური, ნაგომარი, ხიდისთავი, სურები, საჭამიასერი, ლანჩხუთი, შემოქმედი, ლიხაური), ლეჩხუმის მაზრა (ჩოლური, მექვენი, ცაგერი, ბეჩო), კოდორის მაზრა (წებელდა), სამურზაყანოს მაზრა (საბერიო), აჭარა (ღორჯომი, ქვაბლა, ზოტი, ჩხაკოურა), გორის მაზრა (კავთისხევი, წინარეხი), თიანეთის მაზრა (თიანეთი), დუშეთის მაზრა (დუშეთი), თბილისის მაზრა (მანგლისი).

2 ჭიათურაში აჯანყების მეთაურმა გიორგი წერეთელმა ვერ გაიგო მიღებული მითითება და აჯანყება 24 საათით ადრე დაიწყო.

აჯანყების დამარცხებისთანავე საბჭოთა ხელისუფლებამ აჯანყებულთა და „ექვმიტანილთა“ გაუსამართლებლად დახვრეტები დაიწყო. ამან ისეთი მასშტაბი მიიღო, რომ დასავლეთ საქართველოს პროკურორი გ. გაბუნია, საიდუმლო ინსტრუქციაში აღნიშნავდა, რომ დაპატიმრებულ აჯანყებულთა ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაყვანისას ხშირი იყო დახვრეტის ფაქტები. ამის მიზეზად თითქოს დაპატიმრებულთა გაქცევის მცდელობა სახელდებოდა, თუმცა გ. გაბუნიას მიაჩნდა, რომ, შესაძლოა, აქ პირად შურისძიებასთან გვექონოდა საქმე (ფონდი 296: 17-18).

1924 წლის აგვისტო-სექტემბრის ავბედით დღეებში დახვრეტილთა რაოდენობა ჯერ კიდევ დაზუსტებას მოითხოვს. ათეულობით საარქივო დოკუმენტების შესწავლის შედეგად, შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ დახვრეტის მინიმუმ 1063 ადამიანი (გადაჭარბებულია ემიგრანტულ ქართულ ლიტერატურაში დასახელებული ციფრები). თუმცა, ვფიქრობთ, რომ მომავალში ეს ციფრი, შესაძლოა, გაიზარდოს.

სერგო ორჯონიკიძე 1924 წლის ოქტომბერში საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე აცხადებდა: „მივმართეთ მასობრივ დახვრეტებს. იქნებ ცოტა გადავაჭარბეთ, მაგრამ ამას ახლა რაღა ეშველება“ (გამსახურდია: 2).

დახვრეტების გარდა საბჭოთა ხელისუფლება აჯანყებულთა და სხვა ექვმიტანილთა მიმართ რეპრესიის სხვა მეთოდებსაც აქტიურად მიმართავდა, როგორც იყო: დაპატიმრება, გადასახლება (მათ შორის ქვეყნის ფარგლებიდან), ქონების ჩამორთმევა, სამუშაოზე იძულებით გაყვანა და ა. შ. პროცესმა მასობრივი ხასიათი მიიღო.

აღსანიშნავია, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში ქონების კონფისკაციასთან ერთად ადგილი ჰქონდა აჯანყების მონაწილეებისა თუ ყოფილი თავად-აზნაურობის საცხოვრებელი ადგილიდან განდევნის ფაქტებს. მსგავსი ფაქტები დაფიქსირდა შემდეგ სოფლებში: გურჯაანი (ფონდი 284: 49-50), შაშიანი (ფონდი 284: 27), შინდისი (ფონდი 284: 15-17), ფხვენისი (ფონდი 284: 20), საქაშეთი (ფონდი 284: 13), ბერბუკი (ფონდი 284: 38), მეჯვრისხევი (ფონდი 284: 30-33), დირბი (ფონდი 284: 23), რუისი (ფონდი 284: 22), ყელქცეული (ფონდი 284: 9-10), ქვემო ხვითი (ფონდი 284: 12), ახალდაბა (ფონდი 284: 14), ტყვიავი (ფონდი 284: 4-5), ქვემო ნიქოზი (ფონდი 284: 18-19), შინდისი (ფონდი 284: 6-8), ქვიშხეთი (ფონდი 284: 34-36), ჩუმლაყი (ფონდი 284: 61), ახაშენი ჩუმლაყი, ბაკურციხე, კარდენახი, კოლაგ-ვეჯინი, ვაქირი, ბოდბისხევი, გურჯაანი, ტიბაანი, პრასიანი, ომაანი (ფონდი 284: 1-3).

საცხოვრებელი ადგილიდან განდევნის ფაქტები დასავლეთ საქართველოში არ დაფიქსირებულა.

მარტვილის რაიონში ადგილობრივმა ხელისუფლებამ განსაზღვრა აჯანყების მონაწილეთა ქონებრივი მდგომარეობა და მათ ერთჯერადი თანხის გადახდა დააკისრა: ღარიბებს უნდა გადაეხადათ 20 მანეთი, საშუალო შემძლების მქონეებს - 40 ან 60 მანეთი (ფონდი 2: 4-7).

1924 წლის 31 ოქტომბერს სრულიად საქართველოს ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა ქონება ჩამოართვა საქართველოს დემოკრა-

ტიული რესპუბლიკის მთავრობისა და დამფუძნებელი კრების იმ წევრებს, რომლებიც ემიგრაციაში იმყოფებოდნენ და აჯანყებასთან რაიმე სახით დაკავშირებული იყვნენ (ფონდი 284: 100).

რეპრესიის კიდევ ერთი ფორმა, რომელსაც საბჭოთა ხელისუფლება მიმართავდა, იყო სამუშაოზე იძულებით გაყვანა, მაგალითად, მსგავსი ფაქტი დაფიქსირდა საბერიოს რაიონში.

ხშირად იყო გამოყენებული აჯანყების მონაწილეების გადასახლება რუსეთში - ეს იყო სასჯელის ერთ-ერთი უმკაცრესი ფორმა, რადგან ქართველები ვერ უძლებდნენ კლიმატურ პირობებს და ხშირად ავადდებოდნენ ქლეჩით (ფონდი 284: 5). გადასახლებულები ითხოვდნენ რუსეთის უფრო თბილ ადგილებში გადაყვანას, თუმცა, უშედეგოდ. ძირითადად გადასახლებულები იყვნენ: საკონცენტრაციო ბანაკში იაროსლავში (ფონდი 284: 3), სოლოვეცკის კუნძულზე (ფონდი 284: 2), ქალაქ არიოლში (ფონდი 284: 2-5), ქ. ვოლოგდაში (ფონდი 284: 6), ზოგი იმყოფებოდა მოსკოვისა და სუზდალის ციხეებში (ფონდი 284: ფურცლები 2-5).

გადასახლებულთა ნაწილი ითხოვდა მეტეხის, ან ახალციხის, ან კიდევ საქართველოს რომელიმე სხვა ქალაქის ციხეში გადაყვანას (ფონდი 284: 2-5).

რეპრესიის შიშით ადამიანები ცდილობდნენ გამიჯვნოდნენ აჯანყებას, დაეგმოთ ის და „დამნაშავეების“ დასჯა მოეთხოვათ. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა 1924 წლის 5 სექტემბერს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭოს რეზოლუცია, რომელშიც დაგმობილია აჯანყება და ის მიჩნეულია ქართველი ერის ინტერესების წინააღმდეგ გადადგმულ ნაბიჯად. პროფესორთა საბჭო იმედოვნებდა, რომ „ყოველი პატიოსანი ინტელიგენტი ჯეროვნად დააფასებს შექმნილ მდგომარეობას და მთელს თავის გულისწყრომას მიმართავს მათ წინააღმდეგ, ვინც ასე ხელაღებით ქართველ ხალხს მოულოდნელი უბედურება თავს დაატეხა“ (ჯორბენაძე: 347-348).

14 სექტემბერს მასწავლებელთა კონფერენციაზე მიღებული რეზოლუცია მოუწოდებდა მასწავლებელთა კავშირის ცენტრალურ გამგეობასა და საქართველოს სახალხო განათლების კომისარიატს მიეღოთ ყოველგვარი ზომები, რომ მასწავლებელთა რიგები სასწრაფოდ გაეწმინდათ იმ პირებისგან, რომლებსაც იქ თავი ჰქონდათ შეფარებული (ფონდი 600: 1).

25-26 სექტემბერს თბილისის მაზრის სასულიერო პირთა კრება გაიმართა, რომელზეც მონაწილეებმა მმართველი დაპირისპირება დაგმეს. კრება მორწმუნეებს მოუწოდებდა ხელი შეეწყოთ საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებისთვის ქვეყნის ეროვნულ-კულტურულ აღმშენებლობაში. კრების დადგენილება სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის დროებითმა მოადგილემ, ეპისკოპოსმა ქრისტეფორე ურბნელმა მოიწონა (ფონდი 284: 3).

1924 წლის 2 სექტემბერს რუსეთის კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიურომ აჯანყების მიზეზების შესასწავლად სპეციალური კომისია შექმნა შემდეგი შემადგენლობით: ვ. მოლოტოვი, დ. მანუილსკი, ს. ორჯონიკიძე, ე. კვირინგი და ი. ზელენსკი (ჟურნალი „საქართველოს კომუნისტი“: 39).

კომისიის ობიექტურობა იმთავითვე ეჭვს იწვევდა, რადგან კომისიის ერთ-ერთი წევრი სერგო ორჯონიკიძე აჯანყების ჩახშობაში მთავარ როლს ასრულებდა. კომისია ცდილობდა აჯანყების გამომწვევ მიზეზად სოციალური ფაქტორები დაესახელებინა და აჯანყებაში ეროვნული ნაკადის არსებობა მიეჩმალა.

აღსანიშნავია, რომ რუსეთიდან მოვლენილი კომისიის მუშაობის დროსაც ადგილი ჰქონდა აჯანყებულთა დახვრეტის ფაქტებს, რაც კომისიის ანგარიშში არ ასახულა.

7 სექტემბერს საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ზ) ცენტრალურმა კომიტეტმა აჯანყების მიზეზების შესასწავლად სპეციალური კომისია შექმნა (ყველა რეგიონში სხვადასხვა კომისია მიავლინეს). კომისია იძულებული გახდა აჯანყებაში გლეხების მონაწილეობა დაედასტურებინა.

1924 წლის 6 ნოემბერს, „დიდი ოქტომბრის რევოლუციის“ შვიდი წლის-თავის აღსანიშნავად, გამოქვეყნდა სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილება ამნისტიის შესახებ. ამნისტიის ძალით პასუხისმგებლობისაგან სრულად თავისუფლდებოდნენ ის პირები, რომლებიც აჯანყებაში არ ასრულებდნენ ინიციატორის, ორგანიზატორისა და ხელმძღვანელის როლს (ამ კატეგორიის დაპატიმრებულები უნდა გათავისუფლებულიყვნენ, ხოლო მიმალვაში მყოფ პირებს დადგენილების გამოქვეყნებიდან 15 დღე ეძლეოდათ, რათა გამოცხადებულიყვნენ შესაბამის უწყებაში). დახვრეტამისჯილ პირებს სასჯელის ზომა შეეცვლებოდათ თავისუფლების აღკვეთით ათი წლის სასტიკი იზოლაციით. იმ პირებს, რომლებსაც 1924 წლის 7 ნოემბრამდე ჩადენილი დანაშაულისათვის მისჯილი ჰქონდათ თავისუფლების აღკვეთა ერთ წელიწადზე მეტი ვადით, სასჯელის მოუხდელი ნაწილის ვადა უნახევრდებოდათ (ფონდი 284: 123).

საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მესამე სესიის 1925 წლის 7 მარტის ამნისტიით უნდა გადასინჯულიყო იმ მოქალაქეების საქმეები, რომელთაც მიესაჯათ თავისუფლების აღკვეთა კონტრ-რევოლუციური და რელიგიური მოტივებით ჩადენილი დანაშაულისათვის. ამნისტია ასევე შეეხო იმ მოქალაქეებს, რომლებსაც აღნიშნული დანაშაული ჩადენილი ჰქონდათ 1925 წლის 8 მარტამდე და მათი საქმე წინასწარი ძიების სტადიაში იყო (ფონდი 284: 10-11).

1925 წლის 15 ივლისიდან 3 აგვისტომდე, თბილისში 1924 წლის აჯანყების მონაწილეთა სასამართლო პროცესი მიმდინარეობდა. განსასჯელთა სკამზე 47 ადამიანი აღმოჩნდა.

სასამართლომ კონსტანტინე ანდრონიკაშვილს, იასონ ჯავახიშვილს, გრიგოლ ჯინორიას, მიხეილ ბოჭორიშვილსა და მიხეილ იშხნელს სასჯელის უმაღლესი ზომა - დახვრეტა მიუსაჯა, თუმცა სასამართლომ მხედველობაში მიიღო საბჭოთა კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მესამე სესიის 1925 წლის 7 მარტის ამნისტია და ეს სასჯელი შეუცვალა მათ ათწლიანი პატიმრობით, სასტიკი იზოლაციითა და წინასწარი პატიმრობის ჩათვლით (ჯიქია: 503). სხვადასხვა ვადით პატიმრობა მიესაჯა დანარჩენ განსასჯელებსაც.

1991 წლის 7 სექტემბრიდან, ყოველი წლის პირველ შაბათს, თბილისის მეტეხის ღვთისმშობლის შობის ტაძარში 1921-1924 წლებში რეპრესირებულთა ხსოვნისადმი მიძღვნილი პანაშვიდი აღესრულება (ფონდი 2117: 121-124).

1992 წლის 25 მაისს გამოიცა საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს დეკრეტი „1921-1924 წლებში საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლაში მონაწილეობისათვის რეპრესირებულ პირთა მიმართ სამართლიანობის აღდგენის შესახებ“. დეკრეტში აღნიშნულია: „რეაბილიტირებულად ჩაითვალოს 1921-1924 წლებში საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლაში მონაწილეობისათვის რეპრესირებული ყველა მოქალაქე“ (ფონდი 767: 4-5).

დასკვნა

1924 წლის ანტისაბჭოთა ეროვნულ აჯანყებას ჰქონდა მთელი რიგი წინაპირობები, რამაც გარდაუვალი გახდა შეიარაღებული აჯანყება საქართველოში. ნოე ჟორდანიას მიერ გამოგზავნილი სადირექტივო წერილის მიხედვით შეიარაღებული აჯანყება გამართლებული იქნებოდა მხოლოდ მაშინ, თუ რუსეთში ბოლშევიკური ხელისუფლება დაემხოდა ან გართულებული მდგომარეობის გამო რუსეთი იძულებული გახდებოდა გაეყვანა შეიარაღებული ძალები საქართველოდან. თან აჯანყება უნდა მომხდარიყო მთელი კავკასიის მასშტაბით, თუმცა საგანგებო კომისიის აქტიური მუშაობის შედეგად კავკასიის მასშტაბით აჯანყების ორგანიზება ვერ მოხერხდა. აჯანყება მოხდა მხოლოდ საქართველოში, რამაც საბჭოთა ხელისუფლებას მისი დამარცხება გაუადვილა. აჯანყების მარცხის შემდეგ ხელისუფლებამ გამოიყენა რეპრესიის შემდეგი ფორმები: დახვრეტა, დაპატიმრება, გადასახლება რუსეთში, ქონების ჩამორთმევა, ქონების ჩამორთმევა და განდევნა საცხოვრებელი ადგილიდან, სამუშაოზე იძულებით გაყვანა. აჯანყებულთა გაუსამართლებლად, თვითნებურად დახვრეტებმა ისეთი მასშტაბი მიიღო, რომ დასავლეთ საქართველოს პროკურორი გაბუნია კატეგორიულად მოითხოვდა მსგავსი თვითნებობის აღკვეთას. შეინიშნება გარკვეული განსხვავება აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს შორის: დასავლეთ საქართველოში არ დაფიქსირებულა საცხოვრებელი ადგილიდან განდევნის ფაქტი, რამაც აღმოსავლეთ საქართველოში მასიური სახე მიიღო.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

- უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 2122. ანაწერი 2. საქმე 5.
უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 281. ანაწერი 1. საქმე 201.
ცენტრალური საისტორიო არქივი. ფონდი 2117. ანაწერი 1. საქმე 3; 4; 5; 9; 12; 13; 26; 91; 207.
ცენტრალური საისტორიო არქივი. ფონდი 2118. ანაწერი 1. საქმე 13.
ცენტრალური საისტორიო არქივი. ფონდი 2130. ანაწერი 1. საქმე 30; 49.
უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 600. ანაწერი 1. საქმე 153; 167; 213.

- უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 600. ანაწერი 2. საქმე 12.8.
- უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 516. ანაწერი 2. საქმე 1; 3.
- უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 284. ანაწერი 1. საქმე 8; 131.
- უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 284. ანაწერი 3. საქმე 10; 13; 20; 37ა; 42; 85; 88; 89; 98; 108; 131.
- უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 767. ანაწერი 1. საქმე 2.
- ქუთაისის ცენტრალური არქივი. ფონდი 296. ანაწერი 1. საქმე 1; 2; 170; 187; 317.
- ქუთაისის ცენტრალური არქივი. ფონდი 296. ანაწერი 7. საქმე 4.
- მცხეთა-მთიანეთის რეგიონული არქივი. ფონდი 3. საქმე 19.
- სამეგრელოს რეგიონული არქივი. ფონდი 2. ანაწერი 1. საქმე 8.
- გამსახურდია, ზვ. (1991). ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული... საკ. კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1924 წლის ოქტომბრის პლენუმის ოქმის ამონაწერის კომენტარი. *საქართველოს რესპუბლიკა*. N33. თბილისი.
- ენდელაძე, თ. (2003). *საბჭოთა ძალოვანი სტრუქტურები ქართული ეროვნული მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლაში (1921-25 წწ.)*. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი.
- ვარდოსანიძე, ს. (2000). *საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1927 წლებში*. თბილისი.
- კირთაძე, ნ. (1998). *კაენ, სად არის ძმა შენი?* თბილისი.
- ჟურნალი „*საქართველოს კომუნისტი*“. (1989). ბ. ლომინაძის მოხსენებითი ბარათი. N3. თბილისი.
- ჟვანია, გ. (1956). *საქართველოს კომკავშირი სახალხო მეურნეობის აღდგენისათვის ბრძოლაში*. თბილისი.
- ჯიქია, ლ. (2011). *1924 წლის აჯანყება დასავლეთ საქართველოში*. თბილისი.
- ჯორბენაძე, ს. (1984). *ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა*. თბილისი.

REFERENCES

- Central Archive of Contemporary History. Fund 2122. Inventory 2. File 5.
- Central Archive of Contemporary History. Fund 281. Inventory 1. File 201.
- Central Historical Archive. Fund 2117. Inventory 1. File 3; 4; 5; 9; 12; 13; 26; 91; 207.
- Central Historical Archive. Fund 2118. Inventory 1. File 13.
- Central Historical Archive. Fund 2130. Inventory 1. File 30; 49.
- Central Archive of Contemporary History. Fund 600. Inventory 1. File 153; 167; 213.
- Central Archive of Contemporary History. Fund 600. Inventory 2. File 12.
- Central Archive of Contemporary History. Fund 516. Inventory 2. File 1; 3.
- Central Archive of Contemporary History. Fund 284. Inventory 1. File 8; 131.
- Central Archive of Contemporary History. Fund 284. Inventory 3. File 10; 13; 20; 37ა; 42; 85; 88; 89; 98; 108; 131.
- Central Archive of Contemporary History. Fund 767. Inventory 1. File 2.

Kutaisi Central Arcive. Fund 296. Inventory 1. File 1; 2; 170; 187; 317.

Kutaisi Central Arcive. Fund 296. Inventory 7. File 4.

Mtskheta-Mtianeti Regional Arcive. Fund 3. File 19.

Samegrelo Regional Archive. Fund 2. Inventory 1. File 8.

Gamsakhurdia, Z. (1991). One of the Most Tragic... Commentary on the Extract from the Minutes of the October 1924 Plenum of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Georgia. *Sakartvelos Respublika*. N33, Tbilisi.

Endeladze, T. (2003). *Soviet Power Structures in the Struggle Against the Georgian National Movement (1921-1925)*. Dissertation for the Degree of Candidate of Historical Sciences. Tbilisi.

Vardosanidze, S. (2000). *The Orthodox Church of Georgia in 1917-1927*. Tbilisi.

Kirtadze, N. (1998). *Cain, Where Is Your Brother?* Tbilisi.

Journal „*Sakartvelos Komunisti*“ (1989). B. Lominadze's Memorandum. N3, Tbilisi.

Zhvania, G. (1956). *The Komsomol of Georgia in the Struggle for the Restoration of the National Economy*. Tbilisi.

Jikia, L. (2011). *The 1924 Uprising in Western Georgia*. Tbilisi.

Jorbenadze, S. (1984). *The Life and Work of Ivane Javakhishvili*. Tbilisi.

LEVAN JIKIA

1924 ANTI-SOVIET NATIONAL REBELLION IN GEORGIA (NEW ARCHIVE MATERIALS)

Abstract

In February–March 1921, Soviet Russia annexed the Democratic Republic of Georgia. Most of the politicians left Georgia and emigrated. Soon, the anti-Soviet national movement began in Georgia, the goal of which was to restore Georgia's State independence. The Soviet government of Georgia responded to every such manifestation of the national movement with repression. In 1921 - 1922, an anti-Bolshevik uprising broke out in Svaneti and Kakheti-Khevsureti, however, it was pretty sporadic and was easily put down. Thus, the next rebellion had been planned throughout the Caucasus, however, the effective work of the Bolsheviks'special commission didn't let that occur. It broke out only in Georgia, including the districts of Zugdidi, Senaki, Kutaisi, Shorapani, Ozurgeti, Lechkhumi, Kodori, Samurzhakhano, Gori, Tianeti, Dusheti, Tbilisi and Adjara, and finally failed again. After its suppression, the local government resorted to another wave of repression by different ways (shootings without trials, arrests, expulsions from the residences, exiles in Russia, forced employments, etc.).

Keywords: Rebellion, Repression, Georgias special commission, Georgias independence committee, military center, Court proceedings.